

## **Tatlısu-Çiftlikdüzü/Akanthou-Arkosykos Cypro-PPNB Orak Bıçakları** ***Cypro-PPNB Sickle Blades of Tatlısu-Çiftlikdüzü/Akanthou-Arkosykos***

**Nurcan KAYACAN\***

\*İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Bölümü, [nurcan\\_kayacan@yahoo.com](mailto:nurcan_kayacan@yahoo.com)\*

**ORCID Numarası | ORCID Number: 0000-0001-6256-5961**

### **ÖZ**

Kıbrıs'ın kuzey kıyısında, doğuya doğru uzanan Karpaz yarımadasında yer alan Tatlısu-Çiftlikdüzü/Akanthou-Arkosykos yerleşmesi 2000-2005 ve 2010-2015 yılları arasında kazılmıştır. Çalışmalara verilen aranın ardından 2016 yılında tekrar kazılmaya ve araştırılmaya başlanmıştır. Yontmataş grubunu oluşturan obsidiyenler Anadolu bağlantılı olarak çalışılırken, yerel hammaddelerin elde edilmesi ve işlenmesi de önemli araştırma konularından biri olmuştur. Yerel hammaddeler olan çakmaktaşı ve çörtten üretilmiş orak bıçakları alet grupları içerisinde iyi tanımlanmış bir grubu oluşturur. Orak bıçaklarının üzerinde bulunan silika parlaklığı orak bıçaklarının tahıllar ve saz gibi bitkilerin kesimi için kullanıldığına işaret eder. Fonksiyonunun yanı sıra teknolojik analizler bu aletlerin nasıl üretildiklerini de ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Tatlısu topluluğunun hammadde kullanımı, aletlerini nasıl ürettikleri ve bu aletlerin bitki hasadında kullanımı ile ilgili veri oluşturmayı hedeflemektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Kıbrıs, Neolitik, Tatlısu-Çiftlikdüzü, Çakmaktaşı, orak bıçaklar

### **ABSTRACT**

Excavations at the Aceramic Neolithic settlement of Tatlısu-Çiftlikdüzü/Akanthou-Arkosykos, located in the Karpaz peninsula, stretching eastwards on the northern shore of Cyprus, were conducted between 2000-2005 and 2010-2015. After a short pause of work, the site went under new excavations and research in 2016. Among the chipped stone assemblage of the site, obsidian finds are studied with the question of the relationship of the site with mainland Anatolia. Another important line of research on the chipped stone industry of Tatlısu concerns the procurement and the technology of tools produced from local raw materials. Within the assemblage, sickle blades produced from local raw materials of flint and chert, constitute a well-defined tool category. The silica gloss observed on these tools indicates their use in plant harvesting. Besides their functions, technological analysis further reveals the production sequence of these tools. This study aims to provide data on the production and use of sickle blades by the Tatlısu community.

**Keywords:** Cyprus, Neolithic, Tatlısu-Çiftlikdüzü, Flint, Sickle Blades

## Giriş

İnsan topluluklarının Kıbrıs adasını ilk ziyareti, Akrotiri-Aetokremnos kaya sığınağından gelen verilerin önerdiği üzere, Geç Epipaleolitik Dönem (MÖ yak. 11.000-9000) sonlarında başlar. Kaya sığınağından elde edilen taş aletler ve ateş yerleri gibi arkeolojik bulgular ile cüce su aygırı ve bodur fil kemikleri gibi arkeozoolojik kalıntılar sonucunda araştırmacılar, burayı ana karadan gelerek adayı ziyaret eden avcı toplayıcı topluluklarca kullanılmış bir aktivite alanı olarak tanımlamıştır (Simmons, 1999). Kaya sığınağının kesin işlevi çeşitli araştırmacılarca tartışmalı olsa da Akrotiri-Aetokremnos, adanın bilinen en erken Geç Epipaleolitik Dönem’de insan topluluklarınca ziyaret edilmeye başladığını açıkça ortaya koyar. Takip eden süreçte bir kronolojik boşluk olmakla birlikte son yıllarda bulunan ve araştırılmaya başlanan yeni yerlerle bu boşluk daralmaya başlamıştır (Simmons, 2012, s. 87). MÖ 9. bin yıl ortalarında ilk kez adanın güneyi ve kuzeyinde yerleşik köyler kurulmaya başlamıştır; Ayios Tychonas-Klimonas,

Parekklesia-Shillourokambos, Kissonerga-Mylouthkia, Kritou Marotou-Ais Giorkis, Tatlısu-Çiftlikdüzü/Akanthou-Arkosykos (Bundan sonra Tatlısu- Çiftlikdüzü).

Kıbrıs Neolitik topluluklarının maddesel kültürleri ile ana karada yer alan çağdaş toplulukların maddesel kültürleri arasındaki benzerlikler ve kültürel ilişkilerden yola çıkarak araştırmacılar, Kıbrıs Akeramik Neolitik Dönem topluluklarının yerel ve bölgesel özelliklerini de göz önünde bulundurarak Kıbrıs Çanak Çömleksiz Neolitik kültürleri için Cypro-PPN terimini önermişlerdir (Knapp, 2013). Yazıda ele aldığımız dönem ise bu çerçevede Cypro-PPNB olarak adlandırılan dönemdir (Peltenburg vd., 2000, 2001).

Kıbrıs adası, MÖ 9000lerden itibaren Levant ve Anadolu ile yoğun etkileşim içerisindedir. Adanın iç kesimlerinde yer alan Ayia Varvara-Asprokremnos’da gerçekleştirilen kazılar sonucunda, Cypro-PPNA’da adaya olasılıkla hammadde temini amacıyla geçici olarak gelen insan topluluklarınca kullanılmış alanlar tespit edilmiştir (Knapp, 2010, s. 80; Manning, McCartney, Kromer, Stewart, 2010; McCartney, 2017). Sonrasında, özellikle adanın güneyinde yer alan Parekklesia-Shillourokambos ve kuzeyinde konumlanan Tatlısu-Çiftlikdüzü yerleşmeleri, Kıbrıs’ın uzun süreli, kalıcı, yerleşik topluluklarına dair önemli bilgiler sağlamaktadır. MÖ 9. bin yıl topluluklarının mimarileri, beslenme biçimleri, çakmaktaşıdan araç gereçleri, pikrolit ve deniz kabukları gibi yerel hammaddelerden üretilmiş alet ve eşyaları, özellikle son yıllarda adanın güney kesiminde sürdürülen kazı çalışmalarıyla bilinmektedir. Ana kara ile benzerlikler taşıyan bulgu ve buluntuların yanı sıra, Orta Anadolu ile ilişkilerin en sağlam kanıtlarından biri, yazımızın konusunu oluşturan, adanın kuzeyinde, Karpaz yarımadasının başlangıcında konumlanan Tatlısu-Çiftlikdüzü’nde bulunan Kapadokya obsidiyenidir.

Tatlısu-Çiftlikdüzü MÖ 9. bin yıl ortalarında, adanın kuzey kıyısında, doğuya doğru uzanan Karpaz yarımadasında yer alır; düz bir yerleşmedir (Şevketoğlu, 2006; 2018). Dr. Müge

Şevketoğlu<sup>1</sup> yürütücülüğünde, Ian Hanson'un<sup>2</sup> arazi yöneticiliğinde 2000-2005 ile 2010-2012 yılları arasında kazılmıştır. Tatlısu- Çiftlikdüzü'nde kalıcı bir yerleşme inşa eden topluluğun yapım yöntemi, materyal, biçim ve boyut bakımından farklı yapılar inşa ettikleri bilinmektedir (Şevketoğlu ve Hanson, 2019, s. 61). Bazı yapıların duvarları kerpiç bloklar ve kireç ya da jips içeren beyaz renkli bir harç ile örülmüştür, içleri sıvanmıştır. Sıva özenli yapıdır. İki yapıda taş temel görülür (Şevketoğlu ve Hanson, 2015, s. 233). Beslenme, sırasıyla alageyik, koyun/keçi, domuz, sığır türleri ağırlıklıdır. Derin deniz balıklarının da kapsayan küçük ve büyük boyut balıkların yanı sıra tilki, köpek, kedi, kaplumbağa, fare gibi kemirgenler Tatlısu faunasını oluşturan diğer türlerdir (Şevketoğlu ve Hanson, 2019, s. 67). Tahıllar, yabancı fıstık ve zeytin (Şevketoğlu ve Hanson, 2019, s. 67-68; ) tanımlanmış bitki kalıntılarını oluşturur. Yontmataş alet endüstrisinde ise, hammadde temini ve uygulanan teknoloji bağlamında iki farklı trend görülmektedir: yerel çakmaktaşıdan üretilmiş aletler ve Anadolu'nun Kapadokya kesiminde yer alan Göllüdağ'daki Kömürcü-Kaletepe ışığında üretilerek, deniz yoluyla, bitmiş halde yerleşmeye getirilmiş aletler.

### **Yontmataş Buluntular**

Tatlısu-Çiftlikdüzü yerleşmesinin yontmataş buluntuları yoğunlukla çakmaktaşı ve çört tendir. Yerleşmenin yakın çevresinde kolaylıkla bulunabilen bu yerel hammaddelerin yanı sıra Orta Anadolu'dan, ana karadan oldukça uzak mesafeler kat ederek gelen obsidiyen de dikkate değer miktarda karşımıza çıkmaktadır. Kıbrıs ve Tatlısu çevresi, çakmaktaşı ve çört hammaddesinin temini açısından oldukça avantajlı bir bölgedir; bu iki hammadde, yerleşmenin içinde bulunduğu kıyı şeridi boyunca yuvarlanmış olarak bulunabilmektedir (İsmail Cemal ile kişisel görüşme, Nisan 2017).

Makroskopik renk ve doku analizlerine göre, çakmaktaşı kızıl-kahve, kahve-siyah, kahve-bej, yeşil-kahve gibi farklı renklere sahiptir ve bu renkler arasında ara tonlar mevcuttur. Çört ise genellikle bej-kahve rengi ve tonlarında görülmektedir. Tatlısu-Çiftlikdüzü yerleşmesinde bulunan bu yerel hammaddelerin homojenlik durumuna bağlı olarak yongalama kalitesinin de değişkenlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Makroskopik renk ve doku analizlerine göre üç kategoride değerlendirilebilecek bu hammaddeler; iyi, orta ve düşük kalite olarak sınıflandırılabilir. Yarı saydam ve homojen olan bir grup hammadde iyi kalitedir. Yarı homojen ve opak bir grup çakmaktaşı ve türevi hammadde orta kalite olarak değerlendirilebilir. Düşük kalite olarak nitelendirilebileceğimiz çakmaktaşı veya çört hammaddesi homojen olmayan iç yapısı ile dikkati çekmektedir.

Tatlısu-Çiftlikdüzü'de bulunan çakmaktaşı ve çört, Orta Anadolu'dan yongalanmış olarak gelen obsidiyenden farklı olarak yerleşmede işlenmiştir. Obsidiyenin ithal edilmesi, çakmaktaşı ve çörtün yerel üretilmesi dışında üretim biçimleri ve teknikleri arasında da dikkat çekici farklar bulunmaktadır. Obsidiyen tamamen dilgi endüstrisi ile temsil edilirken çakmaktaşı ve çört yonga ağırlıklı bir üretimle temsil edilmektedir. Az sayıda dilgi ve

<sup>1</sup> Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Arkeoloji, Kültürel Miras ve Konservasyon Merkezi.

<sup>2</sup> Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Arkeoloji, Kültürel Miras ve Konservasyon Merkezi.

dilgimsi yonga bulunmakla birlikte endüstrinin odak noktası yonga üretimidir. Baskı tekniği ile yongalanan obsidiyenden farklı olarak, yerel hammaddeler doğrudan vurma tekniği ile işlenmişlerdir.

Bugüne kadar 1999-2005 ve 2010-2012 arazi çalışmalarına ait toplam 29756 adet çakmaktaşı ve çört incelenmiştir. Bu miktarın %97.56 gibi büyük bir miktarını yongalar oluşturmaktadır (Tablo 1). Endüstrinin içinde bulunan çekirdekler ve artık parçalar, çakmaktaşı ve çörtün yerleşme içinde işlendiğini göstermektedir. Buluntular içindeki dilgiler %0.43 gibi oldukça az oranda karşımıza çıkmaktadır. Bu oranlar yukarıda değinilen yonga endüstrisinde yerel hammaddenin kullanıldığının net kanıtını oluşturmaktadır.

<b>Teknolojik Ayrım</b>	<b>Adet</b>	<b>Yüzde (%)</b>
Çekirdek Dilgi çekirdeği (2) Yonga çekirdeği (166)	168	0.56
Dilgi	127	0.43
Dilgimsi Yonga	147	0.49
Tablet + Omurgalı yonga	8	0.03
Yonga	29030	97.56
Artık + Parça	266	0.89
Tanımlanamayan	9	0.03
<b>TOPLAM</b>	<b>29756</b>	<b>100</b>

Tablo 1. Tatlısu-Çiftlikdüzü çakmaktaşı ve çört teknolojik ayrımı

Söz konusu yerel hammaddeden üretilmiş orak bıçakları, uçlu aletler, deliciler, sırtlı ve budanmış dilgiler, kazıyıcı, dişli, çentikli ve çeşitli düzeltili aletler, genellikle yonga ve nadiren dilgi ve dilgimsi yonga üzerine yapılan düzeltiler ile şekillendirilmişlerdir (Tablo 2). Yanı sıra, yongalar yarma işlemi için araparça olarak ya da kazıma, kesme gibi faaliyetler için düzelti yapılmadan doğrudan da kullanılmışlardır. Alet grubunda en yoğun grubu düzelti yapılmadan kullanılmış (%59.34) parçalar oluşturmaktadır. Bu grubu sırasıyla tanımlı alet grubunda olmayan düzeltili aletler (%14.56), ön, çeper, yarı çeper vs. gibi çeşitli alt grupları bulunan kazıyıcı grubu (%12.96) ve orak bıçakları (%8.92) takip etmektedir. Diğer aletler ise %2'nin altında, az bir oranla temsil edilmektedir (Tablo 2).

Alet grupları	Taşmalık üzerine	Adet	ToplamAdet	Yüzde (%)
Orak bıçağı	dilgi	17	106	8.92
	dilgimsi yonga	6		
	yonga	83		
Uçlu	dilgi	6	11	0.93
	dilgimsi yonga	1		
	yonga	4		
Delici	yonga	3	3	0.25
Sırtlı dilgi	dilgimsi yonga	1	1	0.08
Budanmış	dilgi	1		0.17
	dilgimsi yonga	1		
Kalem + kalem kıymığı	yonga	2	2	0.17
Kazıyıcı	çekirdek	1	154	12.96
	dilgi	4		
	dilgimsi yonga	1		
	yonga	148		
Dişli	yonga	10	10	0.84
Çentikli yonga	yonga	5	5	0.42
Araparça	yonga	12	16	1.35
	tanımlanamayan	4		
Düzeltili	çekirdek	3	173	14.56
	dilgi	11		
	dilgimsi yonga	7		
	yonga	152		
Kullanılmış	dilgi	26	705	59.34
	dilgimsi yonga	26		
	yonga tanımlanamayan	641		
		4		
<b>TOPLAM</b>			<b>1188</b>	<b>100</b>

Tablo 2. Tatlısu-Çiftlikdüzü çakmaktaşı ve çörtten yapılmış aletler ve taşmalıkları

## Orak Bıçaklar

Orak bıçaklar, tarihöncesi alet grupları içerisinde çıplak gözle, herhangi bir kullanım izi analizi yapılmadan fonksiyonu tanımlanabilen nadir alet gruplarından biridir. İçinde silis maddesi biriken bitkilerin kesimi sonucunda taşların üzerinde oluşan silisli parlak kısımların rahatlıkla görülebilmesi, bu aletlerin çıplak gözle tanımlanabilmesini sağlar. Silis maddesinin en yoğun bulunduğu bitki gruplarından biri tahıllardır. Tahıl kalıntılarının yoğun şekilde bulunduğu arkeolojik yerleşmelerde, bu parlaklığa sahip aletlerin de varlığı, orak bıçaklarının tahıl hasadında kullanıldığını önermektedir. Tatlısu-Çiftlikdüzü yerleşmesinde bulunan orak bıçaklar üzerinde bu parlaklık oldukça net bir biçimde gözlemlenmiştir (Şek. 1).

Tatlısu-Çiftlikdüzü'nde bulunan orak bıçakların yapımında kullanılan çakmaktaşı ve çört hem renk hem de kalite açısından geniş bir çeşitliliğe sahiptir. Bu yerel hammaddenin kızıl-kahve, kahve-siyah, kahve-bej ve yeşil-kahve renk gruplarında iyi, orta ve düşük kalitede olanlarının tümünden, belli bir hammadde özelliği gözetilmeden üretildikleri anlaşılmaktadır (Şek. 2). Bu çeşitlilik Tatlısu-Çiftlikdüzü insanların orak bıçaklarına özgü özel bir hammadde tercihinin bulunmadığına işaret etmektedir.

Orak bıçaklar farklı formlarda üretilmişlerdir, ancak biçimsel açıdan ve üretim açısından belirgin bir kategori dikkat çekmektedir. Bu belirgin form, yarım ay biçimli, tek kenarı kalın, hasat işlemi için kullanılan kısmı ince olan, yonga üzerine yapılmış olan orak bıçaklarıdır (Şek. 3). Tek kenarının kalın, diğer kenarının ince olması itibarıyla, aletlerin kesitleri üçgen biçimlidir. Oldukça basit bir şekilde çakmaktaşı ya da çört çekirdeklerden, çok fazla ön hazırlık gerektirmeden yaklaşık 45 derecelik açı ile doğrudan vurma yöntemi ile yongalanarak çıkarılan bu yongalar (Şek. 4), Tatlısu-Çiftlikdüzü orak bıçakları içinde en tipik olanlardır. Kalın kenarlarında karşılıklı iki çıkarım görülür. Bunlardan biri çekirdeğin hazırlanması aşamasında, karşıt yönden olan diğeri ise olasılıkla orak bıçağının sapa geçirme aşamasında yapılmış olmalıdır. Kalın kenardaki bu hazırlık/düzeltilerin belli bir standardı yoktur. Kimi orak bıçaklarda tüm kenar, kiminde kısmi, kiminde iki yüzden karşılıklı kiminde ise tek taraflı olabilmektedir. Bu tipik orak bıçaklarının boyutlarına baktığımızda, yaklaşık uzunluk 38,07-23,11 mm arasında, genişlik 18,96-12,99 mm, kalınlık ise 5,87-4,33 mm arasındadır. Teknolojik olarak üretim biçimi aynı olan ancak üzerinde silika parlaklığına rastlanmayan yarım ay biçiminde aletlere de rastlanmaktadır.

Tekno-tipolojik olarak tanımladığımız yarım ay biçimli Tatlısu-Çiftlikdüzü orak bıçakları dışında, dilgi, dilgimsi yonga ve yukarıda bahsedilen tipik üretim biçimi dışında kalan belli bir standarda sahip olmayan yongaların da orak bıçağı olarak hasat işlemi için kullanıldığı, kenarlarında görülen silika parlaklığından anlaşılmaktadır (Şek. 5). Bu gruptaki dilgiler baskı tekniği ile üretilen obsidiyen dilgilerden farklı olarak doğrudan vurma yöntemi ile üretilmişlerdir ve boyutsal olarak belli bir standart göstermezler. Mevcut dilgi oraklar kırık durumda bulunmuşlardır; kırık olanlardan

alınan ölçülere göre, yaklaşık uzunluk 32,11-18,52 mm, genişlik 13,52-11,67 mm, kalınlık ise 4,47-1,92 mm arasındadır. Yonga orak bıçakları ise hem biçimsel hem boyutsal olarak birbirlerinden farklılık gösterirler. Yaklaşık uzunlukları 41,12-24,39 mm, genişlikleri 22,40-14,42 mm, kalınlıkları ise 7,12-3,33 mm arasında değişmektedir.

Yarımay biçimli orak bıçakları dışında kalan dilgi, dilgimsi yonga ve yonga orak bıçaklarının bazılarında tek kenar boyunca düzelti görülmektedir ancak bazılarının herhangi bir düzelti yapılmadan orak bıçağı olarak kullanıldıkları, üzerlerindeki silika parlaklığından anlaşılmaktadır.

Tatlısu-Çiftlikdüzü'nde bulunan orak bıçaklarındaki silika parlaklığının alet üzerindeki konumu sapa geçirilme biçimleri ile ilgili veri sağlamaktadır. İki türlü silika izi dikkate çeker; aletin kesici kenarı dikkate alındığında verev ve paralel izler görülmektedir. Bu izler orak bıçaklarının sapa paralel ya da verev olarak yerleştirilebildiklerine işaret etmektedir. Bu izler bazen daha geniş bir yüzeyde bazen de daha ince bir hat halinde görülür.

### **Değerlendirme**

Yerleşiklik süreci ile birlikte tarım, değişmeye başlayan yeni yaşam biçiminin belki de en önemli gündemlerinden biri haline gelmiştir. Tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi için gerekli olan aletlerin hammadde temini ve yapımı yeni yaşam biçiminin bir parçasıdır.

Bu nedenle orak bıçakları özellikle tahıl kalıntılarıyla birlikte bu toplulukların tarım stratejilerinin, özellikle de hasat işleminin anlaşılmasında en belirleyici alet grubudur. Orak bıçakları üzerinde görülen silika parlaklığının tahıl grupları ve saz gibi içinde silis maddesi biriken bitkilerin kesimi ile oluştuğu bilinmektedir. Gerek tahıl gerekse saz kesimi olsun yerleşik bir topluluğun uğraşlarından biri olan hasat, bu alet grubu ile tanımlanabilmektedir.

Tatlısu-Çiftlikdüzü orak bıçakları üzerinde yapılan bu çalışma MÖ 9.bin yılda Kıbrıs adasının ilk kalıcı yerleşik topluluklarından birinin sosyo-kültürel ve ekonomik durumuna dair veriler sunmaktadır. Son yıllarda gerek adanın kuzeyinde bulunan Tatlısu-Çiftlikdüzü gerekse güneyinde konumlanan Parekklesia-Shillourokambos (Guilaine vd, 1998) yerleşmesi kazıları ile çakmaktaşı, deniz kabukları ve pikrolit gibi yerel hammaddelerin kullanımına yönelik araştırmalar artmıştır (Briois, 2011; Philibert, 2011). Kıbrıs'ın ilk köylerini kuran bu insan topluluklarının özellikle gündelik faaliyetlerinde yoğunlukla tercih ettikleri yerel hammaddenin ve bu hammaddenin işlenmesinde kullandıkları geleneksel ya da yeni teknolojilerin tanımlanması bu yeni yaşamı nasıl biçimlendirdiklerini göstermesi açısından önemlidir.

Tatlısu- Çiftlikdüzü'nde yerel hammaddelerle kullanılan teknoloji Anadolu'dan ithal edilen obsidiyen dilgilerin üretiminde kullanılmış teknikler ile hiçbir benzerlik göstermezler. Olasılıkla obsidiyenin işlenmesinde kullanılan baskı tekniği Tatlısu insanları tarafından bilinmemektedir; böylesi bir uygulama deneyimine sahip değillerdir. Tatlısu- Çiftlikdüzü obsidiyen dilgilerinin üretiminde görülen ustalık, uzun hazırlık aşaması ve standart dilgi üretmeyi hedefleyen baskı tekniği uygulamasının tersine çakmaktaşı ve çört hammaddesinin işlenmesinde uzun süren bir hazırlık ve sofistike bir ustalık bilgisi görülmez. Yerel hammaddenin işlenmesinde doğrudan vurma tekniği kullanılır. Bu araştırmada çözümlenen orak bıçaklarının üretim zinciri bir aletin oluşturulmasındaki pratiği anlatmaktadır. Çözümlenen üretim zincirine göre orak bıçaklarının üretimindeki anlayış, hammadde temini, yongalama tekniği ve üretim süreci açısından en kısa ve kolay yoldan üretimi hedeflemektedir.

### **Teşekkürler**

Bu çalışmanın yapılabilmesine olanak sağlayan ve destekleyen Müge Şevketoğlu ve Ian Hanson'a, makaleye katkıları için Mihriban Özbaşaran, Sera Yelözer, Müge Ergun ve Varlık İndere'ye, laboratuvar çalışmasındaki özverili desteği için Nilay Çetin'e teşekkür ederim.



## Kaynakça

- Briois, F., (2011). Les Industries Lithiques du Néolithique Pré-Céramique. Guilaine, J., Briois F. And Vigne J.-D. (eds), Shillourokambos. Un Établissement Néolithique Pré-Céramique a Chypre. Les Fouilles du Secteur 1. Errance. Athens: Ecole Française d'Athènes, s.663-687.
- Guilaine, J., Briois, F., Coularou, J., Deveze, P., Philibert, S., Vigne, J.-D., Carrere, I. (1998). Le Site Néolithique pré-céramique de Shillourokambos (Parekklisha, Chypre). Bulletin de Correspondance Hellénique. Volume 122, s. 603-610.
- Knapp, A. B. (2010). Cyprus's Earliest Prehistory: Seafarers, Foragers and Settlers. *Journal of World Prehistory* 23, 79-80.
- Knapp, A.B. (2013) *The Archaeology of Cyprus: From Earliest Prehistory through the Bronze Age*. Cambridge University Press.
- Manning, S. W., McCartney, C., Kromer, B., Stewart, S. T. (2010). Recognition and Dating of Pre-Pottery Neolithic A Occupation on Cyprus, *Antiquity* 84, 693-706.
- McCartney, C. (2017). Ayia Varvara Asprokremnos. A late PPNA specialized site on Cyprus, *Nouvelles Données Sur Les Débuts du Néolithique a Chypre. New Data on the Beginnings of the Neolithic in Cyprus*, J.-D. Vigne, F. Briois, M. Tengberg (eds.), *Séances de la Société Préhistorique Française* 9, Paris, s. 47-58.
- Peltenburg E.J., Colledge, S., Croft, P., Jackson, A., McCartney, C., Murray, M.A. (2000). Agro-pastoralist colonisation of Cyprus in the 10th millennium BP: Initial Assessments. *Antiquity*, 74: s. 844-853.
- Peltenburg, E.J., Croft, P., Jackson, A., McCartney, C., Murray, M.A. (2001). Well-Established Colonists: Mylouthkia 1 and the Cypro-Pre-Pottery Neolithic B, *The Earliest Prehistory of Cyprus: from Colonization to Exploitation*. Swiny, S. (ed.) *Cyprus American Archaeological Research Institute Monograph Series 2*. American Schools of Oriental Research, Boston, s. 61-93
- Philibert, S., (2011). Approche Fonctionnelle des Outillages de Pierre Taillée. Guilaine, J., Briois F. And Vigne J.-D. (eds), Shillourokambos. Un Établissement Néolithique Pré-Céramique a Chypre. Les Fouilles du Secteur 1. Errance. Athens: Ecole Française d'Athènes, s. 689-705.
- Simmons, A. H. (1999). Faunal Extinction in an Island Society: Pygmy Hippopotamus Hunters of Cyprus, *International Contributions to Archaeology*. New York: Kluwer Academic Plenum.

Simmons, A.H. (2012). Ais Giorkis: An unusual early Neolithic settlement in Cyprus, *Journal of Field Archaeology* Vol.37 No.2, s. 86-103.

Şevketoğlu, M. (2006). Anatolia and Cyprus relations in the 9th Millenium BC: Akanthou (Tatlısu) Rescue Excavation, *Anadolu/Anatolia* 30, s. 119-136.

Şevketoğlu, M. (2018). Tatlısu-Çiftlik Düzü (Akanthou-Arkosykos): Kıbrıs Erken Neolitik Toplumunu ve Deniz İlişkileri, *TİNA Denizcilik Arkeolojisi Dergisi* 9, s. 9-28.

Şevketoğlu, M., ve Hanson, I. (2015). Akanthou-Arkosykos, A Ninth Millenium BC Coastal Settlement in Cyprus, *Environmental Archaeology* vol 20, No.3, s. 225-238.

Şevketoğlu, M., ve Hanson, I. (2019). Tatlısu-Çiftlikdüzü (Akanthou-Arkosykos), Kıbrıs'ta MÖ 9.Bin Yıla Ait Anadolu Bağlantılı Bir Kıyı Yerleşimi, V. Şahoğlu, M. Şevketoğlu, Y. H. Erbil (eds), *Kültürlerin Bağlantısı, Anadolu Dergisi Ek Dizi 1.4.*, s. 47-72, Ankara.